

De mythe van het religieuze geweld

Gied Ten Berge in *Vieren*, 2015, nr. 4, p. 10-12.

Heeft religie een speciale relatie met geweld? De terroristische aanslagen in Parijs gaven weer voedsel aan die gedacht. Gied ten Berge vraagt zich af of dit terecht is. Berust ze wel op echt onderzoek en feiten? Aan de hand van een eerder gepubliceerd boek van de Amerikaanse theoloog William T. Cavanaugh haalt hij de wijze waarop de begrippen geweld en religie verward worden uit elkaar. Maar er moet meer gebeuren. Na de aanslagen in Parijs zou een zorgvuldige onderscheiding van geesten vooraf moeten gaan aan een eigentijdse verkondiging van vrede in onze vieringen. Ook Thomas Merton kan ons helpen hij het vinden van een christelijke vredesspiritualiteit in een Advent vol oorlogen en geruchten van oorlogen.

SECULIERE IDEOLOGIEËN ZIJN WEL ZO GEWELDDADIG

In het eerste hoofdstuk van zijn boek *The Myth of Religious Violence* bespreekt William Cavanaugh negen bekende theoretici die allemaal vinden dat religie in het algemeen een belangrijke oorzaak is van het geweld in de wereld. 'Religie is absolutistisch' zeggen ze 'religie betekent verdeeldheid' en 'religie is niet rationeel'. Maar niemand definieert wat het 'gevaarlijke' verschijnsel religie eigenlijk inhoudt. Ze komen daardoor in de knoop met seculiere, levensbeschouwelijke fenomenen die wel zo totalitair kunnen zijn, verdeeldheid zaaien en minstens zo irrationeel kunnen zijn. 'Er is geen reden om te veronderstellen dat zogenaamde seculiere ideologieën als nationalisme, patriottisme, kapitalisme, marxisme en liberalisme minder gevoelig zouden zijn voor absolutisme, verdeeldheid, en irrationaliteit dan het geloof in, bijvoorbeeld, de God van de Bijbel', aldus Cavanaugh.

RELIGIE VERDIENT ONDERSCHIED

Cavanaugh laat zien, dat er niet alleen sprake is van een begripsverwarring die voortkomt uit een veel te vaag idee van wat religie eigenlijk is, maar ook dat veel religiekritiek samenhangt met wat Westerse koloniale machthebbers onder religie zijn gaan verstaan. De zogenaamde 'religies van het oosten', die we nu kennen onder de namen 'boeddhisme' en 'hindoeïsme', werden bijvoorbeeld pas door Westerse koloniale machten als zodanig geëtiketteerd. Ze moesten als het ware 'uitgevonden' worden en een naam krijgen, om voor Westerse bestuurders identificeerbaar en beheersbaar te zijn en te passen in hun politieke schema's, beducht als deze bestuurders waren voor mogelijk kritische, 'inheemse' levensbeschouwelijke krachten. Zo werd in Azië een soort 'moderne' scheiding van 'religie' en 'politiek' geprojecteerd, ofschoon de werkelijkheid daar heel anders was en zeker niet zo afgebakend als in Europa. Dit leidt tot twee conclusies. In de eerste plaats bestaat er geen algemeen fenomeen van religie dat zich onttrekt aan de eigen geschiedenis en de cultuur. In de tweede plaats legitimeerde de koloniale manier van waarnemen van vreemde, onbeheersbare 'religies' de al bestaande mythologie van de 'gevaarlijke religie'.

'GODSDIENSTOORLOGEN' GINGEN NIET OVER GODSDIENST

Cavanaugh gaat de ontstaansgeschiedenis van het begrip religie na, waarvan hij vaststelt dat het in de oudheid niet eens bestond, omdat er toen geen onderscheid werd gemaakt tussen het sacrale en profane. In de Middeleeuwen doelde het begrip 'religie' alleen op de levenswijze van monniken in afgezonderde kloosters. In de 16e eeuw, tijdens de Renaissance en de Reformatie, kreeg het begrip religie voor het eerst

een algemenere betekenis, maar nogzonder dat er een seculiere tegenpool te bekennen viel. Pas anderhalve eeuw na de Reformatie bleek het begrip bruikbaar voor liberale politieke denkers als Locke en Hobbes, die de oorlogen in de 17e en 18e eeuw aan de godsdiensten toeschreven. Waarom? Dat bevestigde hun mening dat de religie ondergeschikt diende te zijn aan de nationale staat.

Cavanaugh gaat daarom secuur in op de zogenaamde Godsdienstoorlogen van de 17e en 18e eeuw. Hij is het eens met Davis en andere historisch-sociologen, die al tot de conclusie kwamen dat er in de geschiedschrijving van het oorlogsgeweld van die tijd veel te weinig aandacht is voor politieke, sociale en economische oorzaken van het geweld en dat de term 'godsdienstoorlog' er daarom niet op past. Cavanaugh bestrijdt de hardnekkige opvatting als zou de moderne, seculiere staat zoals wij die kennen, destijds in het leven zijn geroepen om het godsdienstige geweld in Europa te bezweren. Hij laat zien hoe algemeen verspreid die mythe nog altijd is. Staten wilden destijds de godsdienst inderdaad onderwerpen, maar vooral als autonome, tegensprekende en grensoverschrijdende kracht, maar niet vanwege het motief om het 'religieuze geweld' in te dammen. Ging het toen dan niet om redeloos geweld tussen katholieken en protestanten dat door de moderne staat moest worden beteugeld? Cavanaugh behandelt maar liefst 45 verschillende casussen van gewapende conflicten en oorlogen uit die periode in Europa: tussen katholieke vorsten onderling, tussen protestantse vorsten en ook van katholiek-protestantse bondgenootschappen tegen één protestantse of één katholieke derde partij. Bij niet één daarvan bleek religie het motief gevormd te hebben. Hij stelt vast dat het vele geweld van die tijd niet voort kwam uit de religieuze geschillen, maar uit het opkomende absolutisme, de regeringsvorm waarbij de vorst absolute macht kreeg, ook over het geloof van zijn onderdanen. Dit betekent niet dat Cavanaugh de oorlogen van de 17e en 18e eeuw als 'alleen maar seculier' ziet, de godsdiensten moesten daarin mee, hadden daarin weinig verweer, maar warenaarom niet de drijvende kracht. Het absolutisme legde volgens hem de basis voor het ontstaan van het seculiere nationalisme, dat in de 19e en 20e eeuw veel gewelddadiger zou uitpakken, dan godsdiensten en gelovigen onderling ooit hebben laten zien. Je kunt tevens concluderen dat ook IS een modern nationalistisch fenomeen is, dat de religie wil onderwerpen, door haar tot zijn instrument te maken.

ONDERZOEK HET GEWELD

Cavanaugh is van mening dat de seculiere mythe van het religieuze geweld zo springlevend is, omdat er nog steeds een ideologisch belang bestaat om religies - vandaag vooral de islam - als primitief en gewelddadig te kunnen neerzetten. Het eigen, seculiere geweld van 'beschaafde' naties en hun interventies kan zo worden gelegitimeerd.

Cavanaugh hekelt de toepassing van de mythe in zijn eigen land, waar de religie in de openbare ruimte is verboden, maar religieus getoonzet patriottisme is daarvan uitgezonderd. Zijn andere voorbeeld betreft de retoriek die na 9/11 het hele politieke spectrum bekeerde tot de 'noodzakelijke' gewelddadige onderdrukking van het islamitische fundamentalisme. Na de aanslagen van Parijs gebeurde dat weer. De populaire atheïstische auteur Christopher Hitchens ging na 9/11 zelfs zover, dat hij de rebornchristian president Georges Bush preees voor zijn 'kruistocht' tegen Irak omdat die een einde zou maken aan het 'religieuze geweld'.

De mythe van het religieuze geweld kan volgens Cavanaugh maar beter uit het wetenschappelijke discours gebannen worden, en plaats maken voor studies van het geweld, die andere, diepgravende benaderingen kiezen.

RELIGIE LATEN WERKEN VOOR VREDE

Hans Achterhuis stelt in zijn belangrijke boek *Het Geweld* (2008), ironisch, dat wie meent dé oorzaak van het geweld gevonden te hebben, die oorzaak dan maar zo spoedig mogelijk 'met alle geweld' moet elimineren. Uit Cavanaugh's boek blijkt hoe willekeurig en ineffectief een dergelijke 'kruistocht' tegen de factor 'religie' is. Achterhuis definieert geweld als 'het min of meer intentioneel toebrengen of dreigen toe te brengen van schade aan mensen of voorwerpen'. Dat is een uitgangspunt dat helpt om àlle geweld, zonder ideologisch bevangenheid kritisch te kunnen onderzoeken: of het nu uitgeoefend wordt door IS-jongeren tegen leeftijdgenoten in de uitgaanswereld, door neonazi's die asielzoekerscentra in brand steken, door joodse extremisten die in Israël hetzelfde doen met moskeeën en kerken, of door professionele militairen die op de grond, vanuit vliegtuigen of vanachter de computer met hun 'seculiere' drones dood en verderf zaaien. Hoe kunnen we religiesdaarentegen werkzaam maken voor vrede?

We mogen in de eerste plaats niet ontkennen dat er ook joden, christenen en moslims zijn die het geweld uitoefenen en legitimeren namens of vanuit hun religie. We blijven allemaal 'zinzoekers', hoe vals en gemankeerd dat ook kan gebeuren. Het zou daarom van belang zijn het bewustzijn te verdiepen dat niemand er aan ontkomt onbewust drager te zijn van een geweldsvirus dat steeds verandert. Je kunt er best oud mee worden, behalve als het de kans krijgt om actief te worden. Het wordt pas echt gevaarlijk als we menen 'ontdekt' te hebben hoe en waar we het geweld met geweld kunnen uitroeien: door de schuldige ander te ontkennen in zijn menszijn, hem of haar te diaboliseren en te elimineren. Aan die misleidende gedachte staan religieuze en seculiere mensen allebei bloot: terroristen en professioneel opgeleide militairen, kansloze jongeren en nette burgers, machtelozen en machthebbers. We zorgen er allemaal voor dat het geweld niet wordt terug gedrongen, maar dat het blijft.

HET LICHT VAN DE VREDE

Dat vormt voor ons een bijzondere stimulans om in de verkondiging in deze Advent en in de Kersttijd daarna te blijven zoeken naar het Licht van de Vrede, dat sterker is dan alle geweld. Paus Franciscus laat zich daarbij in zijn eigen vredesapostolaat leiden door de 'geestelijke onderscheidingen' van Ignatius van Loyola, de trotse militair die zich bekeerde om Jezus te volgen. De paus spoort in zijn brief *Evangelium Gaudium* de kerk bovendien aan zich in deze tijd niet te verschuilen, zichzelf en de tijden kritisch te onderzoeken en op zoek te gaan naar wat God van ons wil. In de Eerste Brief aan de Korintiërs spreekt Paulus over de gave van de Heilige Geest die mensen in staat stelt onderscheid te maken tussen goede en kwade geesten (1 Kor. 12,10). Een gave die inderdaad verplicht en hoe belangrijk is deze na de aanslagen in Parijs, nu in de media tal van onheilsprofeten ons in hun ban proberen te brengen! Wat ons ook kan helpen is de spiritualiteit die Thomas Merton ons voorhield in zijn kerstbrief van 1966: '...als we leren een diep innerlijk geduld te hebben, lossen de dingen zich vanzelf op, of, als we daar de voorkeur aan geven: God lost ze op, maar verwacht als mens niet te zien hoe. Leer te wachten en doe wat je kunt doen om andere mensen te helpen'. Zo zal de eigen religie een duurzame, geweldloze kracht blijven die ons werkzaam houdt voor vrede.